

Arheološka istraživanja crkve sv. Martina u Prozorju 2007.

Archaeological Excavations of the Church of St. Martin in Prozorje in 2007

Juraj Belaj

Primljeno/Received: 28. 02. 2008
Prihvaćeno/Accepted: 02. 04. 2008

Tijekom jeseni 2007. obavljena je peta faza arheološko-konzervatorskih istraživanja na lokalitetu sv. Martin u Prozorju kraj Dugoga Sela. Istraživano je svetište crkve te bočno prizidana kapela sv. Barbare. Stratigrafija lokaliteta je prilično kompleksna zbog brojnoga i dugotrajnog ukapanja u i oko crkve. Otkrivene su pojedine dosad nepoznate strukture, istraženo je šest grobova te prikupljen pokretni, uglavnom kasnosrednjovjekovni i novovjekovni materijal. U kapeli sv. Barbare otkriven je sloj gorenja.

Ključne riječi: Crkva sv. Martina, sakralna arhitektura, srednji vijek, novi vijek, Prozorje, Dugo Selo
Key Words: Church of St. Martin, sacral architecture, Middle Ages, modern age, Prozorje, Dugo Selo

Institut za arheologiju je tijekom kasne jeseni 2007. godine obavio šestu fazu arheološko-konzervatorskih istraživanja na lokalitetu sv. Martin na Prozorju kraj Dugoga Sela.¹ Nastavak je to istraživanja koja IARH kontinuirano provodi od 2002. godine (Belaj, 2007). Cilj ovogodišnje kampanje bio je istražiti do kraja prostor svetišta crkve sv. Martina. Nažalost, zbog nepovoljnih vremenskih prilika (mnogih kiša koje su uzrokovale skupljanje voda u svetištu) to nije bilo moguće izvesti. Stoga je većina istraživanja ipak bila usmjerena na područje bočne kapele sv. Barbare, nadograđene uza sjeverni zid broda crkve sv. Martina (sl. 1).²

Kapela sv. Barbare pruža se okomito na crkveni brod (uvjetno se može govoriti o smjeru sjever – jug radi lakšeg razumijevanja teksta, iako orijentacija crkve od "idealne" odstupa za oko 22°). Na sjevernom kraju završava poligonalnom apsidom, a od njezinih su zidova očuvani samo temelji (označeni kao SJ 398).

Unutar kapele, već na samoj površini, otkriveni su temelji (SJ 939 i SJ 940) neke građevine, starije od kapele. Temelj SJ 939 pruža se u smjeru istok-zapad otprilike po sredini kapele sv. Barbare i svojim je položajem podijelio prostor unutar kapele na dva područja: sjeverno (područje apside) i južno. Položen je okomito na temelj SJ 940 s kojim je povezan, a koji se pruža u smjeru sjever-jug, manje-više paralelno uz istočni zid kapele sv. Barbare. Temelj SJ 939 presječen je ukopom (SJ 942) za temelj kapele sv. Barbare SJ 938.

U području apside sv. Barbare, dakle sjeverno od temelja SJ 939, nakon skidanja humusa (SJ 897) otkriven je sloj šute SJ 898. Ispod ovog sloja nalazio se sloj bijele žbuke (SJ 899). Nalazio se tik do apside kapele sv. Barbare. Oblikom je pratio oblik apside te je vjerojatno nastao pri žbukanju zida. Ispod ove žbuke kasnije je ustanovljen ukop za temelj kapele (SJ 942), zapunjen temeljem SJ 938 i zapunom SJ 941 te grob G-142 koji je ovim ukopom bio presječen. U grobu G-142 nađena je desna strana kostura odrasle osobe. Položen je u smjeru istok-zapad s glavom na zapadu i rukama uz tijelo.

Ispod šute SJ 898, južno uza žbuku SJ 899 ustanovljen je

tanki sloj rahle zemlje (SJ 900), ispod kojeg su ustanovljeni SJ 907/909 (rupa za stup), SJ 905 (tanki sloj crne truleži i gorenja), SJ 906 (rahla i razmrvljena žbuka s kamenjem i opekama) i SJ 925 (vjerojatno zapuna nekog ukopa koji je presjekao SJ 905 i 906).

U južnome dijelu kapele su, odmah nakon skidanja šute (SJ 882), uočeni ukopi triju recentnih grobova (G-138, G-140 i G-143) odraslih osoba položenih u smjeru sjever-jug s glavama na sjeveru (sl. 2). Bili su pokopani u ljesovima koji su ostali relativno dobro očuvani (U-966, 983 i 1006). Zanimljivo je da su kosti ovih kostura, za razliku od ljesova, bile u izrazito lošem stanju i većinom očuvane samo u tragovima, dok su od kostura iz groba G-138 nađene samo potkoljenične kosti te se vjerojatnim čini da je bio ekshumiran pri napuštanju crkve.

Na dnu ukopa groba G-138 (SJ 886) ustanovljen je SJ 910 (vjerojatno zapuna rupe za stup ukopane u zdravicu SJ 622), kojoj je SJ 886 presjekao vrh. U zdravici na dnu ovog ukopa vidljiva je i siva pruga debljine oko 10 cm, obrubljena dvjema tankim crvenkastim linijama (debljine oko 1 cm), koja se pruža u smjeru I-Z. Možda je riječ o otisku daske na koju je bio položen lijes.

Uz kostur groba G-140 nađene su brončane kopčice za odjeću te gumb od crne staklene paste (PN-284, 285, 286). Uz lubanju kostura groba G-143 nađene su trake tkanine (možda ukras za kosu, PN-292), dok su iznad zdjelice nađene brončane kopčice za odjeću, brončani gumb te komad zelene tkanine (PN-293-297).

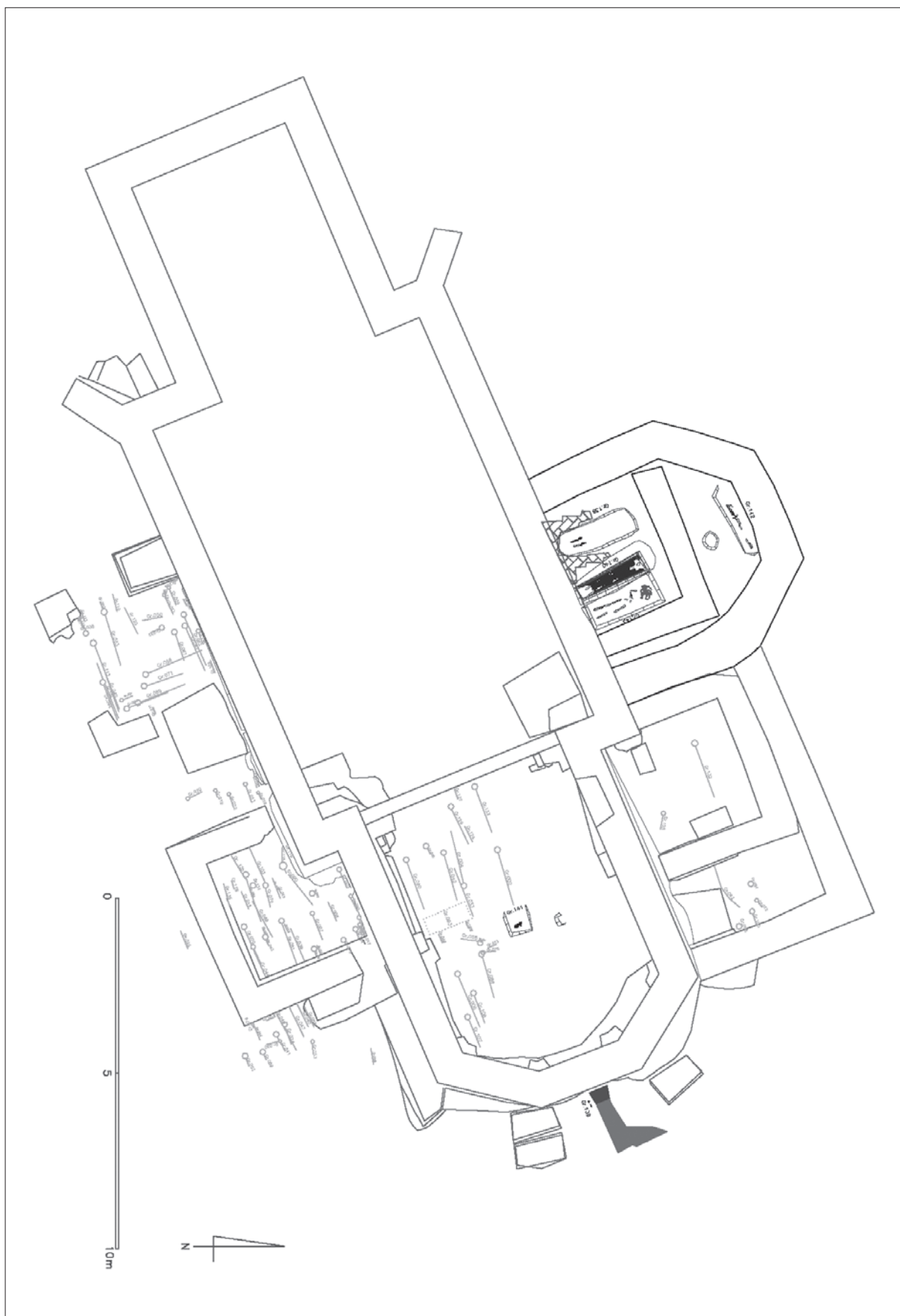
Ispod šute SJ 882 mjestimično je očuvana i podnica kapele sv. Barbare (SJ 883), konstruirana od opeka povezanih žbukom, te žbukana podloga za ovu podnicu (SJ 887). SJ 883 i 887 su presječene ukopima grobova G-140 (SJ 915) i G-138 (SJ 886).

U profilima ukopa ovih grobova ustanovljene su i SJ 916 (sivosmeđa rahla zemlja s dosta pijeska, mrvljene žbuke i puno kamenja), SJ 894 (sloj razmrvljene crvene opeke s jako puno fragmenata crvene i sive keramike) te SJ 917 (tanki crni sloj gorenja, sl. 3) koje još nisu istražene.

Osim u kapeli sv. Barbare istraživanja su nastavljena i u svetištu crkve sv. Martina, no tamo su ona bila izrazito otežana lošim vremenskim uvjetima i zadržavanjem vode unutar dubokih sondi. Ovdje su ipak istraženi ukopi SJ 921 (zapunjen sa SJ 919, a ukopan u SJ 752 i SJ 556) te, uočen na dnu ovoga ukopa, ukop SJ 924 (zapunjen sa SJ 923) kojim je SJ 921 vjerojatno presjekao vrh. Oba su ova ukopa sa sjeverne strane bila presječena ukopom grobnice G-31.

1 Pri pisanju ovog izvješća od velike su mi pomoći bile bilješke Filomene Sirovice.

2 Uz voditelja istraživanja dr. sc. Jurja Belaja, u istraživanjima su sudjelovale diplomirane arheologinje Maja Pasarić i Andreja Kudelić, absolventi arheologije odsjeka za arheologiju filozofskih fakulteta u Zadru i Zagrebu - Filomena Sirovica i Dino Taras te studentica arheologije Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu Tena Karavidović. Za fizičke poslove angažirano je bilo troje radnika.

Sl. 1. Tlocrt crkve sv. Martina s naglašenim strukturama, grobovima i ukopima otkrivenima 2007. godine (izradila A. Kudelić)

Fig. 1. Ground plan of the church of St. Martin with accentuated structures, graves and burials uncovered in 2007 (drawing by A. Kudelić)

Sl. 2. Novovjekovni grobni ukopi u kapeli sv. Barbare (snimila F. Sirovica)

Fig. 2. Modern age grave burials in the chapel of St. Barbara (Photo F. Sirovica)

Sl. 3. Sloj gorenja vidljiv u profilu groba (snimila M. Pasarić)

Fig. 3. The layer of burning visible in the profile of the grave (Photo: M. Pasarić)

Istražen je i grob G-141 koji se nalazio južno uz ukop SJ 921. Od kostura iz ovog groba očuvane su samo kosti stopala odrasle osobe (uglavnom kosti prstiju). Kostur je bio orijentiran u smjeru istok-zapad s glavom na zapadu. Sa sjeverne strane bio je presječen ukopom groba G-2, dok mu je vrh presječen ukopom groba G-109 (SJ 745) koji se nalazio iznad groba G-141. U njegovoj su zapuni pronađena i dva sitna novca. Djeluju srednjovjekovno, no datacija mora pričekati njihovo čišćenje i konzerviranje.

Istočno od svetišta crkve sv. Martina istražen je te uklonjen kontrolni profil koji je bio ostavljen između sonde I. i III., a koji se pružao od zaključnoga zida svetišta do u baroku izvedenoga kamenoga obzida oko crkve (oko 1784. godine).

Ispod humusa (SJ 001) nalazio se sloj nabijene žutosive gline (SJ 929) kojim je vjerojatno, u vrijeme gradnje obzida oko crkve, izravnani teren uokolo crkve. Ovom zemljom zapunjen je i ukop SJ 935 za spomenuti obzid SJ 343. Ispod SJ 929 nalazio se sloj rahle žbuke (SJ 930), vjerojatno nastao pri žbukanju zida crkve. Ispod SJ 930 istražen je sloj masne zemlje (SJ 944) ispod kojeg su se nalazila dva sloja zemlje s dosta žbuke (SJ 945 i SJ 950). U SJ 950 ukopan je bio SJ 949 (zapunjen sa SJ 948), a ispod njega nalazi se još neistraženi sloj SJ 951, u kojem je pronađen jedva očuvani grob G-139. Radi se o grobu malog djeteta, položenog u smjeru istok-zapad s glavom na zapadu, loše očuvanih kostiju.

Uz prije spomenute primjerke novca, među nalazima se ističu uglavnom novovjekovni dijelovi odjeće: brončane kopče, praporasti gumb i gumb izrađen od staklene paste, više komada tkanine, nekoliko malih perforiranih brončanih pločica i sl. U zapuni groba G-140 pronađena je svetačka medaljica.

Na kraju ovih kratkotrajnih i lošim vremenskim uvjetima ometanih istraživanja, lokalitet je zaštićen geotekstilom te slojem pijeska. Prikupljeni materijal pohranjen je u zaključanim prostorijama župnog dvora, a manji je dio pohranjen u prostoru IARH-a u Zagrebu, radi daljnje znanstvene obrade.

Literatura

Belaj J., 2007, Templari i ivanovci na zemlji svetoga Martina. Pučko otvoreno učilište, Dugo Selo

Summary

In the late autumn of 2007 the Institute of Archaeology conducted the sixth phase of archaeological-conservatory explorations on the St. Martin site in Prozorje near Dugo Selo. It is a continuation of explorations which have taken place continuously since 2002 (Belaj, 2007). The objective of this year's campaign was to fully explore the area of the sanctuary of the church of St. Martin. Unfortunately, due to unfavourable weather conditions this objective could not be realized. Therefore, a greater part of explorations was focused to the area of a side chapel of St. Barbara, built subsequently alongside the northern wall of the nave of the church of St. Martin (Fig. 1).

The chapel of St. Barbara lies perpendicularly to the nave of the church (its orientation is roughly north – south, although it deviates by 22° from the precise axis). On the northern side it ends in a polygonal apse. Only the foundations of the walls are preserved.

Inside the chapel, on the very surface, we discovered the foundations of a building older than the chapel. One foundation lies in the east – west direction roughly along the centre of the chapel and divides the space of the chapel into two areas: the northern one (area of the apse) and the southern one. It was cut through by a trench for the foundations of the chapel. Perpendicularly to its eastern edge, towards the northern wall of the church, there is another foundation.

In the area of the apse of the chapel of St. Barbara, after remov-

ing the humus, we discovered a layer of rubble and beneath it a layer of white plaster. It was immediately beside the apse of the chapel and its formation followed the shape of the apse, which leads us to presume that it remained from the time the wall had been plastered. Below this layer of plaster we found the excavation for the foundation of the chapel and the grave G-142 which was cut through by this excavation. In the grave G-142 we found the right side of the skeleton of an adult person. It was positioned east – west, with the head facing west. The arms were placed alongside the body.

Below the rubble, south alongside the plaster, we found a thin layer of loose earth and beneath it a hole for a pillar, a thin layer of black decay and burning, loose and crumbled plaster with stones and bricks and another burial.

In the southern part of the chapel, immediately after the removal of the rubble, we noticed (Fig. 2) three recent burials (G-138, G-140 and G-143) of adult persons placed in the north-south position with heads facing the north. They were buried in caskets which are relatively well preserved. By contrast, the bones were in a very bad condition and were found mostly in traces. Of the skeleton in the grave G-138 only the bones of the lower leg were found and it seems probable that it was exhumated when the church was abandoned.

At the bottom of the grave G-138 we found the bottom of a hole for the pillar dug into sterile soil. In sterile soil at the bottom of this burial site a gray strip approx. 10 cm wide bordered by two thin reddish lines (approx. 1 cm wide) was visible. Its orientation is east – west. It might be an imprint of the wooden plank on which the casket was placed.

Beside the skeleton of the grave G-140 we found bronze buckles for clothes and a button from black glass paste. Beside the skull of the skeleton in the grave G-143 we found strips of fabric (maybe a hair decoration), while above the pelvis we found bronze buckles for the clothes, a bronze button and a piece of green cloth.

In the profiles of these graves we determined several layers which are not yet explored, among them a thin layer of burning (Fig. 3).

Below the rubble partly preserved is the floor of the chapel, built with bricks bound with plaster, and a plaster foundation for the floor. Both the floor and its foundation were cut through by the mentioned graves.

Except in the chapel of St. Barbara, the explorations were continued in the sanctuary of the church of St. Martin. Here we explored several burials and the grave G-141. Of the skeleton in this grave only the bones of the feet are preserved and they belonged to an adult person (mainly bones of the toes). The skeleton was placed in the east – west direction, with the head facing the west. On the northern side it was cut through by the grave G-2, while its top was cut through by the grave G-109 which was superimposed on the grave G-141. In its backfill we found two small coins. They look medieval, but the exact dating must wait for their cleaning and conservation.

East from the sanctuary of the church of St. Martin we explored and removed a control profile which was left between the trial trenches I and III, and which extended from the ending wall of the sanctuary until the baroque stone wall lining around the church (around 1784).

Below the humus there is a layer of compressed yellow-gray clay which probably served to level the terrain around the church at the time the wall lining was built. This clay was also used to fill the trench dug out for the wall cladding. Below the clay layer there was a loose layer of plaster, probably created at the time the church wall was plastered. Below it was a layer of greasy earth and below that two more layers of earth mixed with plaster. At the bottom of the trial trench a barely preserved grave G-139 was found. This is the grave of a small child placed in the east – west direction with the head facing the west. The bones are badly preserved.

At the end of these short explorations, interrupted by bad weather, the site was protected by geotextile and a layer of sand. The collected material is deposited and locked up in the Parish Office, and a smaller part was taken to the Institute of Archaeology in Zagreb, for further scientific examination.

Beside the formerly mentioned coins, most prominent among the finds are recent parts of clothes: bronze buckles, a loess button and a button made of glass paste, several pieces of cloth, several small perforated bronze plates and the like. In the backfill of the grave G-140 we found a saint medal.